MÜTEFEKKİR
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
AKSARAY UNIVERSITY JOURNAL of THE FACULTY of THEOLOGY
e-ISSN: 2148-8134 • cilt / volume: 13 • sayı / issue: 25 • Haziran / June 2026 • 1-19

Üçten Az Talâkla Ayrılık Sonrası Kadının İkinci Evliliğinin Önceki Talâk Bakiyesine Etkisi: Hedm–Binâ Tartışması

Şeyma YEŞİLYAYLA
Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Muş/Türkiye, s.yesilyayla@alparslan.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-6362-8637,
doi: https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1871172

Araştırma Makalesi

Süreç
Geliş Tarihi: 25.01.2026
Kabul Tarihi: 16.04.2026
Yayın Tarihi: 16.06.2026

Hakem Değerlendirmesi:
Bu makale, en az iki dış hakem/çift taraflı kör hakem tarafından incelenmiştir.
Benzerlik taraması:
Bu makale iThenticate ile taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
Etik Beyan:
Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.
Tarafsızlık:
Yazar, makale değerlendirme ve yayın sürecinin hiçbir aşamasına müdahil olmamış, hakemleme süreci bilimsel tarafsızlık ilkelerine sadık kalınarak tamamlanmıştır.
Finansman:
Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.
Çıkar Çatışması:
Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.
Yazar Katkı Oranı:
Çalışma tek yazar tarafından yürütülmüştür.
Yapay Zekâ Beyanı:
Bu çalışmanın hazırlanmasında yapay zekâ araçları kullanılmamıştır.

Öz

Bu çalışma, İslam aile hukukunda kadının üçten az talâkla boşandığı ilk evliliğinden sonra başka bir erkekle evlenip yeniden ilk kocasıyla evlenmesi hâlinde önceki talâkların önceki talâkların hükmünü sürdürüp sürdürmeyeceği problemini ele almaktadır. Araştırma, ric'î talak ve beynûnet-i suğrâ ile gerçekleşen ayrılıklar sonrası yapılan ikinci evlilik ve bu evlilikte duhûlün gerçekleşmesi durumları ile sınırlıdır. Çalışmanın amacı, klasik fıkıh literatüründe bu mesele etrafında şekillenen hedm ve binâ yaklaşımlarını delil ve gerekçeleriyle karşılaştırarak değerlendirmek ve tercih edilebilir görüşü tespit etmektedir. Bu bağlamda araştırmanın önemi, söz konusu ihtilafı yalnızca talâk sayısı bakımından değil, evlilik bağının sürekliliği, illet temellendirmeleri ve ihtiyat ilkesi çerçevesinde yeniden ele alarak literatüre bütüncül bir katkı sunmasında yatmaktadır. Araştırma, klasik ve çağdaş fıkıh kaynaklarının incelenmesine dayalı doküman analizi yöntemiyle yürütülmüş, mezhepler arası ve mezhepler içi görüşler mukayeseli olarak ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, delillerin bütünlüğü ve furûc (nikâh, cinsel ilişki vb. konularla ilgili hükümler) alanında ihtiyat ilkesinin gözetilmesi açısından binâ yaklaşımının daha güçlü bir hukukî temele sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Aile Hukuku, Nikâh, Talâk, Hedm, Binâ.

Atıf
Yeşilyayla, Şeyma. "Üçten Az Talâkla Ayrılık Sonrası Kadının İkinci Evliliğinin Önceki Talâk Bakiyesine Etkisi: Hedm–Binâ Tartışması". *mütefekkir 13*/25 (2026), 1-19 https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1871172.

Bu eser Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International lisansı altında lisanslanmıştır.

The Effect of a Woman's Subsequent Marriage after Separation by Fewer than Three Ṭalāqs on the Remaining Number of Ṭalāqs: The Hedm–Bināʾ Debate

Şeyma YEŞİLYAYLA
Assistant Professor, Muş Alparslan University, Faculty of Theology, Muş, Türkiye, s.yesilyayla@alparslan.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-6362-8637,
doi: https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1871172

Research Article

History
Received: 25.01.2026
Accepted: 16.04.2026
Published: 16.06.2026

Referee Assessment:
This article has been reviewed by at least two external reviewers/double-blind reviewers.
Plagiarism:
This article has been scanned with iThenticate and verified to be free of plagiarism.
Ethical Statement:
This study was prepared in accordance with scientific and ethical principles.
Impartiality:
The author has not been involved in any stage of the article evaluation and publication process; the peer review process has been completed in accordance with the principles of scientific impartiality.
Funding:
The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.
Competing Interests:
The author declares that have no competing interests.
Author Contribution Ratio:
The study was conducted by a single author.
Artificial Intelligence Statement:
Artificial intelligence tools were not used in the preparation of this study.

Abstract

This study examines the problem, within Islamic family law, of whether the previous divorces (less than three ṭalāqs) pronounced in a woman's first marriage retain their legal effect when, after marrying another man, she subsequently remarries her first husband. The scope of the research is limited to cases of separation through revocable divorce (ṭalāq rajʿī) and minor irrevocable separation (baynūna ṣughrā), followed by a second valid marriage in which consummation (dukhūl) has occurred. The aim of the study is to comparatively analyze the approaches of *hedm* and *bināʾ*, as developed in the classical fiqh literature, by examining their evidence and underlying rationales, and to determine the view that is preferable. The significance of the study lies in its offering a comprehensive contribution to the literature by addressing this dispute not merely in terms of the number of divorces, but also within the broader framework of the continuity of the marital bond, the reasoning of legal causation (ʿilla), and the principle of precaution (iḥtiyāṭ) in matters related to *furūj* (legal rulings concerning marriage and sexual relations). The research is conducted through document analysis based on classical and contemporary fiqh sources and adopts a comparative approach encompassing both inter-madhhab and intra-madhhab perspectives. The findings indicate that, in terms of the coherence of evidence and the observance of the principle of precaution in the domain of *furūj*, the *bināʾ* approach rests on a stronger legal foundation.

Keywords: Islamic Law, Family Law, Nikāḥ, Ṭalāq, Hadm, Bināʾ.

Cite as
Yeşilyayla, Şeyma. "Üçten Az Talâkla Ayrılık Sonrası Kadının İkinci Evliliğinin Önceki Talâk Bakiyesine Etkisi: Hedm–Binâ Tartışması". m*ütefekkir 13*/25 (2026), 1-19 https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1871172.

Giriş

İslam hukuku, aile kurumunu ferdî ve toplumsal hayatın merkezî unsurlarından biri olarak ele almış, evlilik akdinin kurulması, sürdürülmesi ve sona erdirilmesine ilişkin hükümleri ayrıntılı biçimde düzenlemiştir. Bu düzenlemeler içerisinde talâk hükümleri gerek teorik tartışmalar gerekse uygulamaya yansıyan sonuçları itibarıyla en hassas alanlardan birini teşkil etmektedir. Bu bağlamda temel problemlerden biri, bir veya iki talâkla boşanmış bir kadının iddetini tamamladıktan sonra başka bir erkekle sahih bir evlilik yapması, bu evlilikte fiilî cinsel birleşmenin (duhûl) gerçekleşmesi ve ardından ilk kocasıyla yeniden evlenmesi hâlinde, önceki talâkların hukukî statüsünün ne olacağı meselesidir. Söz konusu problem, evlilik bağının hukukî sürekliliği, fer'î hükümlerin devamı ve furûc alanında ihtiyat ilkesinin uygulanışı gibi temel usûlî tartışmalarla yakından ilişkilidir.

Bu çalışma, anılan genel çerçeve içinde yer alan söz konusu spesifik problemi, yani ikinci evliliğin önceki talâkları hükümsüz kılıp kılmadığı meselesini ele almaktadır. Klasik fıkıh literatüründe "hedm" ve "binâ" kavramlarıyla ifade edilen bu ihtilaf, bir yandan nikâh akdinin hukukî etkilerine dair mezhebî kabulleri, diğer yandan talâkın hüküm alanına ilişkin metodolojik yaklaşımları yansıtmaktadır. Dolayısıyla mesele, yalnızca belirli bir fıkhî ayrıntının tespitinden ibaret olmayıp klasik İslam aile hukuku doktrininin işleyiş mantığını anlamaya imkân veren örnek bir problem alanı sunmaktadır.

Mevcut literatür incelendiğinde hedm–binâ ihtilafının çoğunlukla fer'î bahisler içinde ele alındığı, sınırlı sayıdaki müstakil çalışmada ise meselenin delil ve gerekçelerinin sistematik bir usûlî çözümlemeye tâbi tutulmadığı görülmektedir. Özellikle bu ihtilafın, talâk ile tahrîm arasındaki hukukî ayrım üzerinden nasıl şekillendiği ve bu ayrımın hüküm tercihlerine nasıl yansıdığı hususu literatürde yeterince açıklığa kavuşturulmamıştır. Ayrıca klasik doktrindeki yaklaşımların çağdaş İslam ülkelerindeki ahvâlü'ş-şahsiyye mevzuatına yansımaları da bütüncül ve karşılaştırmalı bir incelemeye konu edilmemiştir.[1]

Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlamakta, hedm–binâ meselesini klasik fıkıh literatürü ile çağdaş hukukî düzenlemeleri birlikte dikkate alarak ele almaktadır. Bu çerçevede öncelikle klasik kaynaklarda ortaya konulan görüşler ve bu görüşlerin dayandığı naklî ve aklî deliller usûlî bir perspektifle analiz edilmekte, ardından çağdaş İslam ülkelerinin aile hukuku mevzuatında hedm ve binâ yaklaşımlarının hangi modeller çerçevesinde benimsendiği mukayeseli olarak değerlendirilmektedir. Araştırma, nitel yöntem esas alınarak temel fıkıh metinleri, şerhler ve hâşiyeler ile modern ahvâlü'ş-şahsiyye kanunlarının sistematik analizine dayanmaktadır. Elde edilen bulgular, nasların delâleti, illet temellendirmelerinin tutarlılığı ve furûc alanında ihtiyat ilkesinin gereği bakımından binâ görüşünün daha güçlü bir zemine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

1.Kavramsal Çerçeve

1.1. Talâk Kavramı

Talâk, Arapça kökeni itibarıyla "serbest bırakmak, terk etmek" anlamlarına gelmekte olup[2] fıkhî ıstılahta, karı ile koca arasında kurulmuş olan nikâh akdinin, şer'an belirlenmiş lafızlar aracılığıyla sona erdirilmesini ifade eden hukukî bir tasarruf olarak tanımlanmaktadır.[3] Klasik fıkıh literatüründe mezhepler arasında talâkın mahiyetine ilişkin farklı tanımlar yapılmış olmakla birlikte bu tanımların

---

1 bk. Ahmed Muhammed Hafnâvî, "Mes'eletü'l-Hedm fi't-Talâk: Hel yehdümü'z-zevcü's-sânî mâ dûne's-selâsi mine't-talâk kemâ yehdümü's-selâs?", *Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesi Yıllığı* 16/2 (01 Nisan 2012), 1693-1754; Hâlid b. Abdülazîz el-Cerîd, "Mes'eletü'l-Hedm fi't-Talâk: Sûretuhâ ve Eseruhâ", *el-Adl* 17/69 (2015), 329-346; Ahmad Altafiah - Lilik Andrayuni, "Al-Hadm Dalam Talak Bain Sughra Menurut Imam Malik", *Ulumul Syar'i : Jurnal Ilmu-Ilmu Hukum Dan Syariah* 12/1 (2023), 27-38; Mahmûd Füreyc Muhammed el-Cehâlîn, "el-Hedm fi't-Talâk beyne'l-Fıkhi'l-İslâmî ve'l-Ma'mûl bihî fi'l-Mehâkimi'ş-Şer'iyye fi'd-Dıffeti'l-Garbiyye", *el-Mecelletü'd-Devliyye li'l-İçtihâdi'l-Kadâî* 4/16 (2024), 176-196.

2 Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. (Beyrut: Daru Sâder, ts.), "ṭ-l-ḳ", 10/225-226; Ebû'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, thk. Abdusselam Muhammed Harûn (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1979), "ṭ-l-ḳ", 3/420-421.

3 Şemsüddin Muhammed b. el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc*, thk. Muhammed Halil Îtânî (Beyrut: Darü'l-Marife, 2014), 3/368; Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed el-Merdâvî, *el-İnṣâf fî maʿrifeti'r-râciḥ mine'l-ḫilâf ʿalâ meẕhebi'l-İmâmi'l-mübeccel Aḥmed b. Ḥanbel*, thk. Muhammed Hâmid el-Fıkī (Kahire: Matbaatü'l-Sünnetü'l-Muhammediyye, 1955), 8/429; Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr ʿale'd-Dürri'l-muḫtâr*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavvız (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 4/424-426.

ortak paydası, talâkın evlilik bağını hukukî sonuç doğuracak şekilde sona erdiren bir işlem olduğu noktasında birleşmektedir. Bu bağlamda talâk, kimi tanımlarda nikâh bağının "çözülmesi", kimilerinde ise "ortadan kaldırılması" şeklinde ifade edilmek suretiyle kavramın lügavî kökleriyle fıkhî anlamı arasındaki irtibat vurgulanmıştır.[4]

Talâk, evliliğin devamı bakımından yeni bir nikâh akdine ihtiyaç bulunup bulunmamasına göre ric'î ve bâin olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Ric'î talâk, bir veya iki talâkla meydana gelmekte ve iddet süresi içinde rücû imkânını muhafaza etmektedir.[5] Bâin talâk ise rücûyu ortadan kaldıran ve mevcut evlilik akdini sona erdiren boşama türü olup beynunet-i suğrâ ve beynunet-i kübrâ şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Beynunet-i suğrâ hâlinde taraflar yeni bir nikâh akdiyle yeniden evlenebilirken beynunet-i kübrâ üç talâkın tamamlanmasıyla meydana gelmekte ve kadının ilk kocasına tekrar helal olabilmesi, başka bir erkekle sahih bir evlilik yapması ve bu evlilikte fiilî cinsel birleşmenin gerçekleşmesine bağlanmaktadır.[6] Bu itibarla hedm tartışması, beynunet-i kübrâ kapsamında değil, bir veya iki talâkla boşanmış bir kadının, ikinci bir evlilikten sonra ilk kocasıyla yeniden evlenmesi hâlinde önceki talâkların hukukî statüsünün ne olacağı meselesi çerçevesinde ortaya çıkmaktadır.

1.2.Hedm Kavramı

Hedm terimi, sözlükte "yıkmak, geçersiz kılmak" anlamlarına gelmekte olup fıkıh literatüründe maddî bir yıkımı değil, hükmî bir sonucun ortadan kalkmasını ifade eden mecazî bir kullanıma sahiptir. İslam hukukunda hedm, bir kadının önceki evliliğinde gerçekleşen bir veya iki talâkın, ikinci bir evlilik ve bu evlilikte gerçekleşen sahih cinsel birleşme sebebiyle hukukî sonuç doğurmaz hâle geldiği anlayışını ifade etmektedir.[7] Bu yaklaşıma göre kadın, ikinci evliliğinin sona ermesinin ardından ilk kocasıyla yeniden evlendiğinde, önceki talâklar düşmüş sayılmakta ve evlilik üç talâk hakkı üzerinden yeniden başlamaktadır. Ancak burada kastedilen, önceki talâkların mutlak anlamda yok sayılması değil, yeni bir nikâh akdiyle birlikte talâk hakkının yeniden tesis edilmesidir.[8]

Hedm anlayışının karşısında yer alan binâ yaklaşımı ise önceki evlilikte gerçekleşen talâkların hukukî geçerliliğini koruduğunu ve kadının ilk kocasıyla yeniden evlenmesi hâlinde evliliğin mevcut talâk bakiyesi üzerinden devam ettiğini kabul etmektedir. Bu yaklaşıma göre ikinci evlilik, önceki talâkların hükmünü ortadan kaldıran bir etki doğurmaz, yalnızca evlilik bağının yeniden kurulmasına imkân sağlar. Bu çerçevede fıkhî ihtilaf, ikinci evliliğin önceki talâkları hükmen "yıkıp yıkmadığı" yahut evliliğin önceki hukukî durumu esas alınarak "inşa edilip edilmediği" sorusu etrafında şekillenmektedir. Dolayısıyla hedm–binâ tartışması, yalnızca terminolojik bir ayrım olmayıp talâkın

---

4 Ebû Sehl Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Darü'l-Marife, 1989), 6/2; Muhammed b. Abdülvâhid es-Sivâsî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1995), 3/463; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerḥi'l-Kitâb* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 3/37; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr*, 4/424-426; Muhammed b. Kāsım er-Rassâ', *el-Hidâyetü'l-kâfiyetü'ş-şâfiye li-beyâni ḥaḳā'iḳi İbn ʿArafeti'l-vâfiye*, thk. Muhammed Ebü'l-Ecfân (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993), 271; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl li-şerḥi Muḫtaṣarı Ḫalîl*, thk. , Zekeriya Umeyrât (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 5/268; Ebû Zekeriyyâ Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğât: el-Luğât*, thk. Ali Muhammed Muavvız - Adil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Darü'n-Nefâis, 2009), 253; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/368; Merdâvî, *el-İnṣâf*, 8/429.

5 bk. Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehîd ve nihâyetü'l-muktesîd*, thk. Mâcid el-Hamevî (Beyrut: Daru İbn Hazm, 1995), 3/1042; Orhan Çeker, "Beynûnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/79-80; H. İbrahim Acar, "Talâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/498-499.

6 Ebû Mâlik Kemâl b. es-Seyyid Sâlim, *Sahîhu fıkhi's-sünne ve edilletühü ve tavdîhi mezâhibi'l-eimme* (Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikiyye, 2003), 3/273-274; Çeker, "Beynûnet", 6/79-80; Acar, "Talâk", 39/498-499.

7 İbn Fâris, "h-d-m", 6/41; Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed en-Nesefî, *Ṭılbetü'ṭ-ṭalebe fi'l-ıṣṭılâḥâti'l-fıḳhiyye* (Bağdat: el-Matbaatü'l-Âmira, 1311), 58; Muhammed Murtezâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-ʿarûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Sâmî Abdülbâkî (Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabî, 2001), "h-d-m", 34/75, 79; İmamü'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah en-Nisâbûrî el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-maṭlab fî dirâyeti'l-meẕheb*, thk. Abdulazîm Mahmud ed-Dîb (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2007), 14/275; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî, *Muhtasaru İḫtilâfü'l-ʿulemâʾ*, thk. Abdullah Nezîr Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1995), 2/409; Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Ruûsü'l-mesâili'l-hilâfiyye beyne'l-Hanefiyye ve'ş-Şâfiiyye*, thk. Abdullah Nezîr Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1987), 420; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/95; Ebü'l-Feth Alâüddîn Muhammed b. Abdilhamîd b. Hüseyn el-Üsmendî, *Ṭarîḳatü'l-ḫilâf beyne'l-eʾimmeti'l-eslâf*, thk. Muhammed Zekî Abdülber (Kahire: Dâru't-Türâs, ts.), 100.

8 Cüveynî, *Nihâyetü'l-maṭlab*, 14/275.

hukukî sonuçları ile evlilik bağının sürekliliği arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğuna dair daha geniş usûlî kabullerin bir yansımasıdır.

2.Meselenin Fıkhî Formülasyonu ve İhtilafın Mahalli

2.1. Vakıanın Kuruluşu

Fıkıh literatüründe hedm–binâ tartışması, belirli bir olgu seti çerçevesinde ele alınmaktadır. Buna göre bir erkek, karısını üçten az sayıda (bir veya iki) ve ric'î mahiyette bir talâkla herhangi bir bedel (mu'âvaza) karşılığı olmaksızın boşar. Kadın iddet süresini tamamladıktan sonra koca bu süre içinde rücûda bulunmaz. Ardından kadın başka bir erkekle sahih bir evlilik yapar ve bu evlilikte fiilî cinsel birleşme (duhûl) gerçekleşir. İkinci evlilik boşanma veya ölümle sona erdiğinde ve buna ilişkin iddet tamamlandığında kadının ilk kocasıyla yeniden evlenmesi mümkün hâle gelir.[9]

2.2. İhtilaf Mahallinin Belirlenmesi

Bu olgu setinde ihtilafın merkezini, kadının ilk kocasıyla gerçekleştirdiği yeni evliliğin hukukî niteliğinin nasıl değerlendirileceği meselesi oluşturmaktadır. Tartışma, söz konusu evliliğin önceki evlilikten tamamen bağımsız yeni bir hukukî birliktelik teşkil edip etmediği yahut önceki evliliğin hükümlerinin—özellikle talâk bakiyesinin—kaldığı yerden devam edip etmediği sorusu etrafında şekillenmektedir. Diğer bir ifadeyle ihtilaf, ikinci evliliğin ilk kocadan kaynaklanan önceki talâkları hükmen hükümsüz kılıp kılmadığı (hedm) veya bu talâkların geçerliliğini muhafaza edip etmediği (binâ) noktasında yoğunlaşmaktadır.

Bu itibarla mesele, yalnızca boşama sayılarının tespitine ilişkin teknik bir ayrıntıdan ibaret değildir. Bilakis nikâh akdinin hukukî sürekliliği, ferʿî hükümlerin evlilikler arası geçişteki statüsü ve yeni bir nikâhın önceki hukukî sonuçlar üzerindeki etkisi gibi daha geniş usûlî tartışmalarla da irtibatlıdır. Bu sebeple hedm–binâ ihtilafı, fukahânın evlilik bağının mahiyetine ve talâkın hüküm alanına dair metodolojik kabullerini görünür kılan örnek bir problem alanı olarak değerlendirilebilir.

2.2.1.İttifak Edilen Durumlar

Klasik fıkıh literatüründe hedm meselesiyle bağlantılı bazı hâller hakkında fakihler arasında ihtilaf bulunmamaktadır. Bu bağlamda ittifak edilen durumlar üç başlıkta toplanabilir:

Birincisi, bir erkeğin eşini üç talâkla boşaması (beynûnet-i kübrâ) hâlidir. Kadın iddetini tamamladıktan sonra başka bir erkekle sahih bir evlilik yapar ve bu evlilikte zifaf gerçekleşirse ikinci evlilik boşanma veya ölümle sona erdiğinde ve iddet tamamlandığında kadının ilk kocasıyla yeniden evlenmesi mümkün olur. Bu yeni evlilikte ilk kocanın üç talâk hakkına yeniden sahip olacağı hususunda fakihler arasında ihtilaf bulunmamaktadır. Zira ikinci evlilik, üç talâkla meydana gelen kesin ayrılığı ortadan kaldıran bir unsur olarak kabul edilmektedir.[10]

İkincisi, bir erkeğin eşini bir veya iki talâkla boşamasının ardından kadının başka bir erkekle evlenmesi, ancak bu evlilikte cinsel birleşmenin gerçekleşmemesidir. Bu durumda ikinci evlilik sona erdikten sonra kadının ilk kocasıyla yeniden evlenmesi hâlinde evlilik, önceki talâk bakiyesi üzerinden devam eder.[11] Zifafın gerçekleşmediği bir evliliğin önceki talâklar üzerinde etkisinin bulunmadığı hususu, literatürde açık bir ittifak alanı olarak yer almaktadır.[12]

Üçüncüsü ise kadının başka bir erkekle evlenmeksizin iddet içinde rücû yoluyla veya iddet sonrasında yeni bir nikâh akdiyle ilk kocasına dönmesidir. Bu durumda da evlilik, önceki evlilikte kalan

---

9 Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Asl*, thk. Mehmet Boynukalın (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2012), 4/470; Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvız ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 10/286; Burhânüddîn Ebu'l-Hasen Alî b. Ebî Bekr el-Mergınânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedi (Leknevî Şerhi ile)* (Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 2008), 3/270-271.

10 Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm İbn Münzir, *el-İcmâʿ*, thk. Ebû Hammâd Sagîr Ahmed b. Muhammed Hanîf (Acmân: Mektebetü'l-Furkân, 1999), 115; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/95; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 10/286; Muhammed Mustafa Şelebî, *Ahkâmü'l-üsra fi'l-İslâm* (Beyrut: ed-Dâru'l-Câmiiyye, 1983), 534.

11 Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 10/286; Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed İbn Abdilberr, *el-İstizkâr li-mezahibi fukahâi'l-emsâr ve ulemâi'l-aktâr*, thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî (Dımeşk: Daru Kuteybe, 1993), 18/148; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/95.

12 Ebû Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyûb İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-meʿâd fî hedyi ḫayri'l-ʿibâd*, thk. Şuayb el-Arnaût – Abdülkādir el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992), 5/280.

talâk sayısı esas alınarak sürer ve bu hususta fukahâ arasında bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır.[13] Bu çerçevede fakihler arasındaki ihtilafın, ikinci evlilikte sahih bir zifafın gerçekleşmesi ve sonrasında kadının ilk kocasıyla yeni bir nikâhla yeniden evlenmesi hâlinde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

2.2.2. Meseledeki Görüş Ayrılığı

Bir veya iki talâkla boşanan, iddetini tamamladıktan sonra başka bir erkekle sahih bir evlilik yapıp bu evlilikte zifaf gerçekleştiren, ikinci evliliği boşanma veya ölümle sona eren ve iddetini tamamladıktan sonra ilk kocasıyla yeniden evlenen kadının hukukî durumu, fıkıh âlimleri arasında ihtilaflıdır. İhtilafın odak noktası, bu yeni evliliğin önceki evlilikten tamamen bağımsız yeni bir hukukî birliktelik teşkil edip etmediği yahut önceki evlilikte kullanılan talâkların hükmünü muhafaza ederek evliliğin kalan talâk sayısı üzerinden devam edip etmediğidir.[14]

Bu noktada fukahânın yaklaşımları iki ana görüş etrafında şekillenmiştir: Binâ görüşü, önceki talâkların geçerliliğini koruduğunu, hedm görüşü ise ikinci evlilikte gerçekleşen sahih zifaf sebebiyle önceki talâkların hükmen düştüğünü kabul eder.

2.2.2.1. Binâ Görüşü

Fakihlerin çoğunluğu tarafından benimsenen binâ görüşüne göre kadın ilk kocasıyla yeniden evlendiğinde evlilik, önceki evlilikte kalan talâk sayısı esas alınarak devam eder. Buna göre ilk koca kadını daha önce bir talâkla boşamışsa iki, iki talâkla boşamışsa bir talâk hakkına sahiptir. Bu görüş, genel hatlarıyla Mâlikî ve Şâfiî mezheplerince, Hanbelî mezhebinde tercih edilen rivayete göre ve Hanefîler arasında özellikle Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (öl. 189/805) tarafından benimsenmiştir, ayrıca Zâhirî çizgide İbn Hazm'ın (öl. 456/1064) da bu görüşü savunduğu kaydedilmektedir.[15]

Binâ görüşünün sahâbe dönemine nispet edilen bir uygulama zeminine sahip olduğu, erken dönem rivayetlerinde ve mezhep kaynaklarında açıkça görülmektedir. Bu bağlamda binâ yaklaşımı, çeşitli sahâbîlere ve tâbiîn imamlarına nispet edilmekte, bazı mezhep müellifleri tarafından da "amelî süreklilik" vurgusuyla temellendirilmektedir.[16] İbn Rüşd'ün (öl. 595/1198) meseleye ilişkin tasnifi, ihtilafın bir yönüyle ikinci evliliğin yalnızca üç talâkla meydana gelen kesin ayrılığı ortadan kaldıracağı, üçten az talâkların hükmünü ise düşürmeyeceği kabulüne dayandığını, diğer yönüyle de evleviyet iddiasıyla üçten az talâkların da düşeceğini savunan yaklaşımın bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu çerçevede binâ görüşü, nasların delâlet alanı ile evlilik bağının hukukî etkisine ilişkin değerlendirmelerde "sınır" düşüncesini esas alan bir çizgiyi temsil etmektedir.[17]

2.2.2.2. Hedm Görüşü

Hedm görüşüne göre ise kadın, ilk kocasıyla yeniden evlendiğinde evlilik üç talâk hakkı üzerinden yeniden başlar. Bu yaklaşıma göre kadının ikinci evliliğinde gerçekleşen sahih zifaf, önceki evlilikte kullanılan bir veya iki talâkın hükmünü düşürür. Hedm anlayışı, Hanefî mezhebinin meşhur yaklaşımı olarak temayüz etmekte, Hanbelî mezhebinde de bir rivayet olarak yer almaktadır.[18] Hanefî kaynaklarında Serahsî'nin (öl. 483/1090) naklettiği üzere mezhep içinde Ebû Hanîfe (öl. 150/767) ve Ebû Yûsuf (öl. 182/798) hedm görüşünü benimserken Muhammed b. Hasan, Züfer (öl. 158/775) ve Şâfiî'nin

---

13 Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 10/286; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/95; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-meʿâd*, 5/280-281; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullāh b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî ve Abdulfettâh Muhammed el-Hılv (Riyad: Daru 'Âlemü'l-Kütüb, 1997), 10/548.

14 Hafnâvî, "Mes'eletü'l-Hedm", 1704.

15 İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, 18/146; Ebû Abdillâh el-Asbahî Mâlik b. Enes, *Muvatta' İmâm Mâlik (Ebû Mus'ab Rivayeti)*, thk. Beşâr Avâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 1/650-651; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 10/286; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/542; Mergınânî, *el-Hidâye*, 3/271; Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr* (Mısır: et-Tıbâ'atü'l-Münîre, 1352), 10/249.

16 İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, 18/146; Zeynüddin b. İbrahim İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, thk. Zekeriya Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 4/98; Mâlik b. Enes, *Muvatta' (Ebû Mus'ab Rivayeti)*, 1/651; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 10/286.

17 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehîd*, 3/1091.

18 Serahsî, *el-Mebsût*, 6/95; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullāh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî, *Naṣbü'r-râye li-taḫrîci eḥâdîṯi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Dâru'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, ts.), 3/239; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/532-533.

(öl. 204/820) binâ görüşünü tercih ettiği belirtilmiştir. Serahsî'nin sahâbe içtihatlarının sonraki kuşak fakihler tarafından farklı biçimlerde tercih edilebildiğine işaret eden değerlendirmesi[19], meselenin yalnızca fer'î bir ayrışma değil, aynı zamanda içtihat metodolojisine dair bir arka plan içerdiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.[20]

3. Deliller ve Tartışma

3.1. Binâ Görüşünü Benimseyenlerin Delilleri

Binâ görüşünü benimseyen fakihlere göre kadının ikinci bir evlilikten sonra ilk kocasıyla yeniden evlenmesi hâlinde evlilik, önceki evlilikte kullanılan talâk bakiyesi esas alınarak devam eder. Bu yaklaşım, Kur'ân-ı Kerîm'in ilgili naslarının delâleti, sahâbe uygulamalarında ortaya çıkan amelî süreklilik ve meselenin hukukî mantığına dayanan aklî gerekçelerle temellendirilmektedir.

3.1.1. Kurân'ı-Kerîm'den Deliller

Binâ görüşünün temel dayanaklarından biri, talâkın aşamalarını düzenleyen ve üçüncü talâktan sonra ortaya çıkan hukukî sonucu istisnaî bir hüküm olarak belirleyen Kur'ân nassıdır. İlgili âyetlerde talâkın iki defa olduğu açıkça ifade edilmiş, üçüncü talâkın ardından ise kadının ilk kocasına ancak başka bir erkekle evlenip bu evlilik sona erdikten sonra helal olacağı hükme bağlanmıştır.[21] Bu düzenleme, ikinci bir evlilik ve sahih zifaf şartının yalnızca üçüncü talâk hâlinde söz konusu olduğunu göstermektedir.

Âyetlerin zâhirinden anlaşılan bu çerçeveye göre bir veya iki talâk durumunda ikinci bir evlilik ve zifafın önceki talâkların hükmünü ortadan kaldırdığına dair açık veya örtük bir nassî karine bulunmamaktadır. Aksine ikinci evlilik, üçüncü talâkla meydana gelen kesin ayrılığı ortadan kaldıran istisnaî bir düzenleme olarak karşımıza çıkmakta, üçten az talâkla meydana gelen boşamaların hükmünü düşüren genel bir etki doğurmamaktadır. Bu sebeple binâ görüşünü benimseyen fakihler, ikinci evliliğin yalnızca üçüncü talâkın doğurduğu hukukî sonucu bertaraf ettiğini, bir veya iki talâk hâlinde ise önceki boşamaların geçerliliğini muhafaza ettiğini kabul etmektedir.[22]

3.1.2. Sahâbe Uygulamaları ve Medine Ehlinin Ameli

Binâ görüşü, erken dönem uygulamalarında ortaya çıkan amelî süreklilikle de desteklenmektedir. Sahâbe dönemine nispet edilen uygulamalarda, bir veya iki talâkla boşanmış, iddet süresinde rücû gerçekleşmemiş ve ardından başka bir erkekle evlenip bu evliliği sona ermiş bir kadının, ilk kocasıyla yeniden evlenmesi hâlinde evliliğin önceki talâk bakiyesi üzerinden devam ettiği kabul edilmiştir.[23] Bu uygulamanın, belirli bir döneme veya münferit içtihatlara özgü olmayıp erken dönemden itibaren süreklilik arz eden bir pratik olarak benimsendiği görülmektedir.

Özellikle Medine merkezli amelî uygulamalarda bu yaklaşımın istikrar kazanmış olması, binâ görüşünün yalnızca teorik bir içtihat değil, sahâbe ve tâbiîn nesilleri aracılığıyla aktarılan yerleşik bir hukuk pratiğine dayandığını göstermektedir.[24] Bu yönüyle sahâbe uygulamaları ve Medine ameli, ikinci evliliğin önceki talâkları hükümsüz kılmadığı yönündeki yaklaşımın güçlü bir tarihsel zemine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

---

19 Serahsî meseleye dair farklı rivayetleri ve bu rivayetleri benimseyen sahâbe ile fakihleri aktardıktan sonra dikkat çekici bir değerlendirmede bulunur. Ona göre geçn fakihler çoğunlukla yaşlı sahâbîlerin görüşünü, yaşlı fakihler ise genç sahâbîlerin görüşünü tercih etmişlerdir. Bu tespit, erken dönem fıkhî tartışmalarda sahâbe içindeki kuşak farklılıklarının tercih süreçlerine yansıdığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Değerlendirmenin tamamı için bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, 6/95.

20 Serahsî, *el-Mebsût*, 6/95.

21 el-Bakara, 2/229-230 (Boşama [talâk] iki keredir. Sonrasında ya iyilikle tutmak ya da güzellikle bırakmak gerekir…Eğer [koca, üçüncü defa] onu boşarsa artık ondan sonra kadın, başka bir kocayla evlenmedikçe ona helal olmaz. [Eğer ikinci koca da] onu boşarsa, Allah'ın sınırlarını koruyacaklarını düşünüyorlarsa tekrar birbirlerine dönmelerinde bir sakınca yoktur.).

22 Serahsî, *el-Mebsût*, 6/95; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *es-Seylü'l-cerrârü'l-mütedeffiḳ ʿalâ ḥadâʾiḳi'l-Ezhâr*, thk. Mahmûd İbrahim Zâyed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 3/374; Muhammed b. Sâlih el-Useymîn, *eş-Şerhu'l-Mumti' alâ Zâdi'l-Müstakni'* (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1428), 13/196.

23 Mâlik b. Enes, *Muvatta' (Ebû Mus'ab Rivayeti)*, 1/646-647.

24 Mâlik b. Enes, *Muvatta' (Ebû Mus'ab Rivayeti)*, 1/651.

3.1.3. Aklî Deliller

Binâ görüşünü benimseyen fakihler, meselenin hukukî mantığını esas alan aklî gerekçelere de başvurmuşlardır. Onlara göre üç talâk, evlilik bağını tamamen sona erdiren ve kadını ilk kocasına haram kılan niteliksel bir eşik teşkil etmektedir. Bu sebeple ikinci bir evlilik ve bu evlilikte gerçekleşen sahih zifaf, söz konusu haramlığı ortadan kaldıran bir unsur olarak değerlendirilmiş ve yeni evlilikte üç talâk hakkının yeniden doğmasına imkân tanımıştır. Buna karşılık bir veya iki talâkla meydana gelen boşama hâlinde böyle bir haramlık söz konusu değildir. Kadının ilk kocasına helal olması, ikinci bir evlilik ve zifaf şartına bağlanmamıştır. Dolayısıyla ikinci evlilikte gerçekleşen fiilî cinsel birleşmenin, önceki talâkların hukukî sonuçlarını ortadan kaldıran bir etki doğurması için gerekli illet bulunmamaktadır. Bu durumda kadın ilk kocasına döndüğünde ikinci evlilik sanki hiç gerçekleşmemiş gibi önceki evlilikte kalan talâk durumu esas alınır.[25]

Bu çerçevede binâ yaklaşımına göre hedm, yalnızca üç talâkla ortaya çıkan tam hukukî kopuşa özgü bir sonuçtur. Bir veya iki talâk hâlinde evlilik bağı bütünüyle ortadan kalkmadığından ikinci evlilik, önceki nikâhı "yıkan" bir etki doğurmaz; evlilik, talâk bakiyesi esas alınarak devam eder.[26]

3.2. Hedm Görüşünü Benimseyenlerin Delilleri

Hedm görüşünü benimseyen fakihlere göre bir kadının ikinci bir evlilik yapması ve bu evlilikte sahih bir zifafın gerçekleşmesi, önceki evliliğinde meydana gelen bir veya iki talâkın hukukî hükmünü ortadan kaldırır. Bu yaklaşıma göre kadın, ilk kocasıyla yeniden evlendiğinde evlilik üç talâk hakkı üzerinden yeni bir başlangıç teşkil eder. Hedm görüşü, sahâbe uygulamalarına nispet edilen bazı rivayetler ile kıyâsü'l-evlâ temelli aklî istidlallere dayandırılmaktadır.

3.2.1. Sahâbe Kavilleri

Hedm görüşünün dayanaklarından biri, erken dönem uygulamalarında ikinci evliliğin önceki talâkları hükümsüz kıldığı yönünde değerlendirilen bazı rivayetlerdir. Bu rivayetlere göre bir veya iki talâkla boşanan ve iddetini tamamladıktan sonra başka bir erkekle evlenip bu evlilikte zifaf gerçekleştiren kadının, ikinci evliliği sona erdikten sonra ilk kocasıyla yeniden evlenmesi hâlinde evlilik yeni bir nikâh olarak değerlendirilmekte ve koca üç talâk hakkına yeniden sahip olmaktadır.[27] Bu yaklaşım, ikinci evliliğin önceki nikâhın doğurduğu hukukî sonuçları ortadan kaldırdığı varsayımına dayanmaktadır.

Ne var ki bu istidlal, sahâbe arasında meseleye ilişkin farklı uygulamaların bulunması sebebiyle tartışmaya açıktır. Zira ikinci evliliğin önceki talâklar üzerindeki etkisine dair sahâbe düzeyinde bağlayıcı bir icmâdan söz etmek mümkün değildir. Bu durumda usûl literatüründe benimsenen genel ilke uyarınca sahâbe arasındaki ihtilafın, delil gücü ve bağlayıcılığı daha güçlü kabul edilen uygulamalar üzerinden değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.[28] Bu yaklaşım çerçevesinde hedm görüşüne dayanak teşkil eden rivayetlerin, özellikle üçüncü talâk sonrası duruma özgü olarak yorumlanabileceği ileri sürülmüş, böylece sahâbe uygulamaları arasındaki farklılık tercihle giderilmeye çalışılmıştır.[29]

3.2.2. Kıyasü'l-evlâ

Hedm görüşünün ikinci temel dayanağı, kıyâsü'l-evlâ olarak adlandırılan aklî istidlâldir. Bu kıyasa göre ikinci evlilikte gerçekleşen sahih zifaf, üç talâkla meydana gelen kesin haramlığı ortadan kaldırabiliyorsa evleviyetle bir veya iki talâkla ortaya çıkan daha hafif hukukî sonuçları da ortadan kaldırmalıdır. Bu istidlal, klasik fıkıh literatüründe "çok olanı kaldırabilen bir sebebin, daha az olanı

---

25 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/532.

26 İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-meʿâd*, 5/280-281.

27 Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 7/598.

28 bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed ez-Zerkeşî, *Şerḥu'z-Zerkeşî ʿalâ Muḫtaṣari'l-Ḫıraḳī*, thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş (Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 2009), 3/383-384.

29 Zerkeşî, *Şerḥu'z-Zerkeşî*, 3/383-384.

öncelikle kaldırabileceği" varsayımına dayanmaktadır.[30]

Bu yaklaşımda ikinci evliliğin, önceki nikâhın doğurduğu en ileri hukukî sonucu—yani kesin tahrîmi—ortadan kaldıran bir unsur olduğu kabul edilmekte, buradan hareketle önceki talâkların da hükmen düşmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca kadının ikinci evliliğinin sona ermesinden sonra ilk kocasıyla yaptığı yeni nikâhın, önceki nikâhtan bağımsız bir hukukî birliktelik teşkil ettiği, bu sebeple önceki nikâh sırasında gerçekleşmiş olan talâkların yeni nikâh üzerinde etkili kabul edilmesinin tutarlı olmadığı ileri sürülmektedir. [31]

Buna karşılık bu kıyas, usûlî açıdan çeşitli eleştirilere konu edilmiştir. Eleştirilerin odak noktasını, ikinci evlilikte gerçekleşen zifafın, üç talâkın bizzat kendisini değil, yalnızca bu talâkların doğurduğu tahrîm hükmünü ortadan kaldırdığı tespiti oluşturmaktadır. Üçten az talâk hâlinde ise şer'an böyle bir haramlık meydana gelmediğinden ikinci evliliğin ortadan kaldıracağı bir hükmün de bulunmadığı ileri sürülmüştür. Bu durumda kıyâsü'l-evlâya konu edilebilecek ortak bir illetin mevcut olmadığı belirtilmiştir.[32]

Ayrıca fıkıh uygulamalarında kıyâsü'l-evlânın mutlak ve sınırsız biçimde işletilmediğini gösteren örnekler[33] bulunduğu ifade edilmiştir. Bazı durumlarda daha ağır bir hukukî sonuca bağlanan fiillerin, daha hafif sonuçlar bakımından aynı hükme tâbi tutulmadığı, bunun da evleviyet ilkesinin bağlama ve illet yapısına duyarlı biçimde uygulanması gerektiğini ortaya koyduğu belirtilmiştir.[34] Bu çerçevede ikinci evlilikte gerçekleşen zifafın üç talâkla ortaya çıkan tahrîmi ortadan kaldırabilmesi, bir veya iki talâkın hukukî sonuçlarını da zorunlu olarak ortadan kaldıracağı sonucunu doğurmamaktadır.

Bu itibarla hedm görüşünün kıyas temelli istidlali, belirli bir mantık örgüsüne dayanmakla birlikte nasların delâleti ve talâk ile tahrîm arasındaki hukukî ayrım dikkate alındığında tartışmaya açık kalmaktadır.

4. İhtilâfın Sebepleri

Hedm ve binâ görüşleri arasındaki ihtilaf, basit bir fer'î hüküm ayrılığı olmayıp talâkın evlilik bağı üzerindeki etkisi, ikinci evliliğin hukukî fonksiyonu ve nasların delâlet sınırları gibi birden fazla ilmî ve usûlî nedene dayanmaktadır. Bu yönüyle mesele, delil yokluğundan ziyade mevcut delillerin nasıl anlaşıldığı, hangi bağlamda yorumlandığı ve hangi illetlerle ilişkilendirildiği noktasında ortaya çıkan yaklaşım farklılıklarının bir yansımasıdır.

4.1. Talâkın Evlilik Bağını Ortadan Kaldırma Derecesine Dair Yaklaşım Farklılığı

İhtilafın temel sebeplerinden biri, talâkın evlilik akdinden doğan hüküm ve sonuçları hangi ölçüde ortadan kaldırdığına dair fakihler arasındaki yaklaşım farklılığıdır. Bu bağlamda bazı fakihler, yalnızca üç talâkla meydana gelen beynûnet-i kübrânın evlilik bağından kaynaklanan hukukî sonuçları bütünüyle sona erdirdiğini, üçten az talâkın ise bu sonuçları tamamen ortadan kaldırmadığını kabul etmişlerdir.[35] Buna göre evlilik bağı, ancak üç talâkla kesin biçimde kopmakta, bunun altında kalan boşamalar, nikâhın bazı hukukî sonuçlarını muhafaza etmektedir.

Buna karşılık bazı fakihler, ikinci evliliğin gerçekleşmesiyle önceki evlilikten doğan hükümlerin tamamının ortadan kalktığını ve talâk sayısı gözetilmeksizin yeni bir hukukî başlangıcın söz konusu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu yaklaşımda ikinci nikâh, önceki evlilik bağını bütünüyle sona erdiren kurucu bir unsur olarak değerlendirilmiştir.[36] Görüldüğü üzere hedm–binâ ihtilafı, talâkın evlilik bağını hangi noktada ve hangi ölçüde sona erdirdiğine dair temel bir kavrayış farkına dayanmaktadır.

---

30 Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 10/287; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/95-96; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/532; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, 5/280; Şevkânî, *es-Seylü'l-cerrâr*, 3/374.

31 Şevkânî, *es-Seylü'l-cerrâr*, 2/374.

32 Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 10/288; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 10/250.

33 Örnekler için bk. Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi' fi tertîbi'ş-Şerâi'* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 1/32, 231, 237; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 3/452.

34 Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 10/288; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 10/250.

35 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehîd*, 3/1131.

36 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehîd*, 3/1131.

4.2. İkinci Evliliğin Helâlliğe Etkisi Konusundaki Farklı Anlayış

İhtilafın bir diğer sebebi, ikinci evliliğin kadını ilk kocasına helâl kılma fonksiyonunun kapsamına ilişkin farklı anlayışlardır. Fakihlerin çoğunluğuna göre bu fonksiyon, yalnızca üç talâkla meydana gelen kesin ayrılık hâline mahsustur. Bu çerçevede ikinci evlilik ve bu evlilikte gerçekleşen fiilî cinsel birleşme, yalnızca üç talâkla sabit olan haramlığı ortadan kaldırmakta, bir veya iki talâk hâlinde önceki boşamaların hukukî sonuçları varlığını sürdürmektedir.[37]

Buna karşılık hedm görüşünü benimseyenler, ikinci evliliğin bu etkisini yalnızca üç talâkla sınırlı görmemiş ister üç talâk ister üçten az talâk söz konusu olsun, ikinci evlilik ve zifafın önceki evlilikten doğan hükümleri bütünüyle ortadan kaldırdığını savunmuşlardır. Bu yaklaşımda ikinci nikâh, önceki evlilik bağını hükmen "yıkan" bir fonksiyon icra etmekte ve kadının ilk kocasına dönüşünde evliliğin üç talâk hakkı üzerinden yeniden başladığı kabul edilmektedir.[38]

4.3. Bakara 230. Âyetindeki "حَتّٰى" Edatının Delâletine Dair Görüş Farklılığı

İhtilafın en belirgin usûlî sebeplerinden biri, Bakara sûresinin 230. âyetinde[39] yer alan "ḥattâ" edatının anlamı ve delâleti konusundaki yorum farklılığıdır. Bu edatın Arap dilinde müşterek bir kullanıma sahip olması, hükmün kapsamının belirlenmesinde farklı sonuçlara ulaşılmasına yol açmıştır.

Cumhura göre âyette geçen "hattâ" edatı, ġāye (sınır bildirme) anlamındadır. Bu yoruma göre âyet, üç talâkla sabit olan ancak ikinci kocayla sahih bir nikâh ve fiilî cinsel birleşme yoluyla sona ereceğini ifade etmekte, bunun ötesinde ikinci evliliğe önceki talâkları ortadan kaldıran kurucu bir fonksiyon atfetmemektedir. Bu anlayışta kadının helâlliği aslî, talâk sebebiyle ortaya çıkan haramlık ise ârizî bir durum olarak değerlendirilmekte, ikinci evlilik bu ârizî engeli kaldırmakla sınırlı görülmektedir.[40]

Hedm görüşünü benimseyenler ise "حَتّٰى" edatını, mevcut hükmü, fiilî bir eylemle sona erdiren bir ifade olarak yorumlamışlardır. Bu çerçevede ikinci evlilikte gerçekleşen fiilî cinsel birleşmenin, talâkla sabit olan haramlığı ortadan kaldırdığı ve bu kaldırmanın yalnızca helâllikle sınırlı olmayıp önceki talâk sonuçlarını da kapsadığı ileri sürülmüştür.[41] Bu yorum, "Allah, muhallile ve muhallel lehe lanet etsin!"[42] hadisiyle de desteklenmiş, hadiste geçen *muhallil* ifadesinin, ikinci kocanın fiilî bir tahlîl fonksiyonu icra ettiğine delalet ettiği ileri sürülmüştür.[43]

Cumhur ise bu yoruma, üçten az talâk hâlinde şer'an sabit bir haramlığın bulunmadığı, dolayısıyla ikinci evlilikteki fiilî birleşmenin ortadan kaldıracağı bir hükmün de mevcut olmadığı gerekçesiyle itiraz etmiştir. Bu yaklaşıma göre ikinci evlilikteki zifaf, yalnızca üç talâkla ortaya çıkan hukukî engel bakımından anlam ifade etmekte, bir veya iki talâk hâlinde ise önceki boşamaların hukukî sonuçları üzerinde etkili olmamaktadır.[44]

5. Tercih ve Değerlendirme

Önceki bölümlerde ortaya konulduğu üzere bir veya iki talâkla boşanmış bir kadının ikinci bir evlilikten sonra ilk kocasıyla yeniden evlenmesi hâlinde önceki talâkların hükmünün devam edip etmeyeceği meselesi, sahâbe döneminden itibaren fıkıh literatüründe ihtilaflı bir konu olarak ele

---

37 bk. İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, 18/146; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 10/286; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/542; Mergınânî, *el-Hidâye*, 3/271; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 10/249.

38 Serahsî, *el-Mebsût*, 6/95.

39 " فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّىٰ تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ/Eğer onu (üçüncü kez) boşarsa, bundan sonra kadın başka bir kocayla evlenmedikçe kendisine helâl olmaz." el-Bakara 2/230.

40 Şihâbüddîn Mahmûd b. Ahmed ez-Zencânî, *Tahrîcü'l-furû' ale'l-usûl*, thk. Muhammed Edîb Sâlih (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982), 288.

41 Serahsî, *el-Mebsût*, 6/96; Zencânî, *Tahrîcü'l-furû'*, 288-289; Alauddin Ebu'l-Hasen Ali Muhammed el-Ba'lî İbnü'l-Lahhâm, *el-Kavâid ve'l-fevâidü'l-usûliyye*, thk. Abdülkerim el-Fudayli (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2012), 197.

42 Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd (Dımeşk: Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2009), "Nikâh", 33 (No. 1935).

43 Zencânî, *Tahrîcü'l-furû'*, 289; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 4/184.

44 Zencânî, *Tahrîcü'l-furû'*, 290.

alınmıştır. Sahâbe arasında fiilî bir ittifakın bulunmadığı ve ihtilafın telifinin mümkün olmadığı durumlarda ise usûl geleneğinde başvurulan yöntem, delil ve gerekçelerin mukayesesi yoluyla tercihte bulunmaktır.[45] Bu çerçevede ikinci evliliğin üç talâk dışındaki boşamaların hukukî sonuçlarını ortadan kaldırmadığını savunan binâ görüşünün gerek naklî gerek aklî deliller bakımından daha güçlü bir temele sahip olduğu kanaatine ulaşılmaktadır.[46]

Sahâbe uygulamaları ve erken dönem amelî pratikler de bu çerçeveyi desteklemektedir. İkinci evliliğin bir veya iki talâkla meydana gelen boşamaların hükmünü ortadan kaldırmadığı yönündeki uygulamaların erken dönemden itibaren daha istikrarlı biçimde aktarıldığı, buna karşılık hedm görüşüne dayanak teşkil eden rivayetlerin bağlayıcı bir icmâ teşkil etmediği ve çoğu zaman üçüncü talâk sonrasına özgü biçimde yorumlandığı görülmektedir. Sahâbe kavilleri arasında ihtilaf bulunduğu hâllerde, usûl geleneğinde delil gücü ve amelî sürekliliği daha güçlü olan görüşlerin tercihe şayan kabul edilmesi, binâ yaklaşımını bu bakımdan öne çıkarmaktadır.[47]

Mezhep içi tercihler ve doktrinel yönelimler de bu sonucu desteklemektedir. Her ne kadar Hanefî mezhebi içerisinde hedm görüşü yaygın bir kabul görmüş olsa da müteahhir dönemde yapılan değerlendirmeler dikkate alındığında binâ görüşünün cumhurun yaklaşımıyla paralel biçimde öne çıktığı görülmektedir.[48] Bu durum, mezhep içi ihtilafın yalnızca rivayet farklılığından ibaret olmadığını, aksine delil yapısı ve usûlî tutarlılık temelinde yapılan değerlendirmelerin zamanla belirleyici hâle geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla binâ görüşünün tercih edilmesi, mezhebî sınırları aşan daha geniş bir çoğunluk eğilimini yansıtmaktadır.

Nikâh ve talâk gibi doğrudan furûc alanına taalluk eden meselelerde ihtiyat ilkesinin gözetilmesi, fıkıhta yerleşik bir prensiptir.[49] Bu ilke doğrultusunda, nassın açık biçimde düzenlemediği bir durumda önceki talâkların hükmen düşürüldüğünü kabul etmek yerine, mevcut hukukî sonuçların devam ettiğini esas almak daha ihtiyatlı bir yaklaşım olarak görünmektedir. Bu bağlamda binâ görüşü, şüphe hâlinde haramlık ihtimalini esas alması ve evlilik bağının hukukî sürekliliğini koruması bakımından ihtiyat ilkesine daha uygun düşmektedir. Ayrıca bu yaklaşımın klasik dönemden itibaren amelî bir süreklilik kazanmış olması, binâ görüşünün yalnızca teorik bir tercih değil, tarihî uygulama bakımından da güçlü bir meşruiyete sahip olduğunu göstermektedir. [50]

Delil yapısının tutarlılığı açısından bakıldığında da binâ görüşünün daha sağlam bir çerçeve sunduğu görülmektedir. Hedm görüşünün temel iddiası olan "ikinci evlilikte gerçekleşen fiilî cinsel birleşmenin önceki talâkları hükümsüz kıldığı" kabulü, usûlî bakımdan açıklanmaya muhtaç bir gerekçelendirme içermektedir. Zira bu yaklaşımda talâkın neden düştüğü sorusu, çoğu zaman talâkın düştüğü varsayımı üzerinden cevaplandırılmakta, bu da dairesel bir istidlâl problemine yol açmaktadır. Oysa geçerli bir illetin, bizzat ihtilaf konusu olan hükme dayanması değil, onu açıklayan ve ondan bağımsız bir ilkeye istinat etmesi gerekir.[51]

Buna karşılık binâ görüşü, talâk ile tahrîm arasındaki hukukî ayrımı esas alarak meseleyi daha tutarlı bir zeminde ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre ikinci evlilikte gerçekleşen cinsel birleşme, talâkın kendisini değil, yalnızca üç talâkla sabit olan haramlık hükmünü ortadan kaldırmaktadır. Bir veya iki talâk hâlinde ise ortadan kaldırılacak bir haramlık bulunmadığından ikinci evliliğin talâk sayısı üzerinde hukukî bir etkisi söz konusu değildir. Bu ayrım hem nasların zâhiriyle hem de talâkın hukukî

---

45 Zerkeşî, *Şerḥu'z-Zerkeşî*, 3/384.

46 Muhammed el-Medenî Bûsâk, *el-Mesâilü'l-letî benâhâ el-İmâm Mâlik 'alâ 'ameli ehli'l-Medîne* (Birleşik Arap Emirlikleri: Dâru'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 2000), 2/618.

47 Zerkeşî, *Şerḥu'z-Zerkeşî*, 3/384.

48 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 4/185; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr*, 5/52; Şemsüddîn el-Halebî İbn Emîru Hâc, *et-Taḳrîr ve't-taḥbîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 2/223.

49 Serahsî, *el-Mebsût*, 11/25; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 16/222; Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muḥîṭü'l-Burhânî fi'l-fıḳhi'n-Nuʿmânî*, thk. Abdülkerim Sâmi el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 8/117.

50 Mâlik b. Enes, *Muvatta' (Ebû Musʿab Rivayeti)*, 1/651; Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalim b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mecmûʿu fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım (Medine: Mecmau'l-Meliki'l-Fehd, 1995), 20/377; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Asyûtî el-Minhâcî, *Cevâhirü'l-ʿuḳūd ve muʿînü'l-ḳuḍât ve'l-muvaḳḳıʿîn ve'ş-şühûd.* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 2/117.

51 Ahmed b. Muhammed b. Hasan b. İbrahîm el-Halîl, *Şerhu Zâdü'l-müstaḳniʿ* (b.y.: y.y., ts.), 5/405-406.

mahiyetiyle daha uyumlu görünmektedir.

Son olarak binâ görüşünü destekleyen önemli unsurlardan biri de Medine merkezli erken dönem amelî uygulamalardır.[52] Bu uygulamalar ister bağlayıcı bir hüccet ister tercih edici bir karîne olarak değerlendirilsin, her hâlükârda binâ yaklaşımının lehine güçlü bir destek sunmaktadır. Özellikle furûc ile doğrudan irtibatlı bir meselede erken dönem amelî istikrarın dikkate alınması usûlî bakımdan daha isabetli görünmektedir. Buna karşılık hedm görüşünü desteklemek amacıyla ileri sürülen hülle hadisinin, ihtilaf konusu bağlamda delil olarak kullanılabilirliği sınırlıdır. Hadiste zemmedilen fiilin bizzat kendisinin şer'an meşru bir "helal kılma" işlemi olarak kabul edilmesi mümkün olmadığı gibi "tahlîl" kavramı da ancak önceden sabit bir haramlığın varlığı hâlinde anlam kazanmaktadır. Bir veya iki talâk hâlinde böyle bir haramlık söz konusu olmadığından ilgili hadisin Kur'ân'da açık biçimde üç talâkla sınırlandırılmış olan hükmün kapsamını genişletecek şekilde yorumlanması usûlî bakımdan isabetli görünmemektedir.[53]

6. İhtilafın Pratik Yansımaları

Hedm ve binâ yaklaşımları arasındaki ihtilaf, yalnızca talâk sayısının teorik tespitiyle sınırlı kalmayıp nikâh akdinden doğan birçok fer'î hükmün ikinci evlilikten sonra devam edip etmeyeceği meselesinde de belirleyici rol oynamaktadır. Bu durum, özellikle şartlı talâk, ric'at, tefvîz, îlâ ve zıhâr gibi uygulamalarda açık biçimde ortaya çıkmaktadır.

6.1. Şartlı Talâk Durumu

Şartlı talâk vakaları, hedm–binâ ihtilafının pratikte en belirgin sonuçlar doğurduğu alanlardan biridir. Örneğin bir erkeğin karısına "Eğer eve girersen, üç kere boşsun." şeklinde şartlı bir talâk beyanında bulunmasının ardından onu iki talâkla boşaması, kadının iddetini tamamlaması ve daha sonra başka bir erkekle evlenip bu evlilikte sahih bir zifafın gerçekleşmesi hâlinde ihtilaf somutlaşmaktadır. İkinci evliliğin sona ermesi ve kadının iddetten sonra ilk kocasıyla yeniden evlenmesiyle birlikte kadının söz konusu eve girmesi durumunda boşamanın hükmü tartışma konusu olmaktadır.[54]

Bu durumda ortaya çıkan temel soru, gerçekleşen boşamanın önceki iki talâkın devamı olarak üçüncü talâk mı sayılacağı, yoksa yeni ve müstakil bir talâk olarak mı değerlendirileceğidir. İmam Muhammed'in de dâhil olduğu cumhura göre kadının eve girmesiyle meydana gelen boşama, önceki iki talâk üzerine binâ edilerek üçüncü talâk hükmünde değerlendirilir. Bu durumda kadın, kocasına beynûnet-i kübrâ ile haram hâle gelir ve evlilik kesin biçimde sona erer.[55]

Buna karşılık Hanefî mezhebine göre kadının ikinci evliliği ve bu evlilikte gerçekleşen zifaf, önceki talâkları hükümsüz kıldığından eve girme fiiliyle meydana gelen boşama ilk talâk hükmündedir. Dolayısıyla kadın hâlen kocasının nikâhı altında kabul edilir ve kocanın iddet süresi içinde ricʿat hakkı bulunmaktadır.[56]

6.2. Boşama ve Ric'at (Geri Dönme) Hakkının Durumu

İhtilafın bir diğer önemli yansıması, ricʿat hakkının varlığı veya yokluğu noktasında ortaya çıkmaktadır. Bir erkeğin eşini iki talâkla boşamasının ardından kadının başka bir erkekle evlenip ondan ayrılması hâlinde, ilk kocaya dönüşün hukukî mahiyeti mezhepler arasında farklı değerlendirilmiştir. Cumhura göre kadın, ilk kocasına iki talâkın bakiyesiyle dönmüş sayılır. Bu sebeple koca onu bir talâkla

---

[52] Mâlik b. Enes, *Muvatta' (Ebû Mus'ab Rivayeti)*, 1/651.

[53] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/533; Bûsâk, *el-Mesâilü'l-letî benâhâ el-İmâm Mâlik*, 2/616-617.

[54] Mergınânî, *el-Hidâye*, 3/202; Ebû ʿAbdullâh Muḥammed b. Muḥammed b. Maḥmûd el-Bâbertî, *el-İnâye fî şerhi'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 4/132; Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhîzâde, *Mecmau'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur (ed-Dürrü'l-müntekā fî şerḥi'l-Mültekā ile birlikte)* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 2/68 (Bu tür şartlı talâk vakalarının İslâm toplumlarında yaygın olmadığı, esasen sorunlu veya nadiren görülen evlilikler bağlamında ortaya çıktığı vurgulanmalıdır. Talâkın gereksiz, laubali veya keyfi kullanımı fıkıh açısından genellikle mekruh sayılmakta, şeriatın açık hükümlerine aykırı hâllerde ise haram hükmü doğurmaktadır. Fıkıh metinlerinde nadir örneklerin bile zaman zaman yaygın bir uygulama gibi algılanabilmesi sebebiyle okuyucunun bu hususu dikkate alması önem arz etmektedir.).

[55] Mergınânî, *el-Hidâye*, 3/202; Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 5/427.

[56] Bâbertî, *el-İnâye*, 4/132.

daha boşayacak olursa ricʿat hakkı sona erer ve kadın, kendisine ancak başka bir erkekle evlenmesi hâlinde helal olur. Buna karşılık Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre kadın, ikinci evlilikten sonra üç talâklık yeni bir nikâh bağıyla ilk kocasına döndüğünden ricʿat hakkı yeniden doğmaktadır.[57] Bu yaklaşım, boşama sonrası evliliğin tamamen sona erip ermediği meselesini ihtilafın merkezine yerleştirmektedir.

6.3. Tefvîz Meselesine Dair Uygulamadaki Farklılık

Hedm–binâ ayrımı, kocanın karısına boşama yetkisini devretmesi (tefvîz) durumunda da pratik sonuçlar doğurmaktadır. Kadının bu yetkiyi kullanarak kendisini bir veya iki talâkla boşadıktan sonra ikinci bir evlilik yapıp ilk kocasına dönmesi hâlinde, önceki tefvîz yetkisinin geçerliliği ihtilaflıdır.[58]

Ebû Hanîfe'ye göre tefvîz yetkisi, önceki nikâh akdiyle sınırlı olup ikinci evlilikle tamamen sona ermiştir. Buna karşılık cumhurla aynı kanaati paylaşan İmam Muhammed'e göre ikinci evlilik üçten az talâkı ortadan kaldırmadığından tefvîz yetkisi de geçerliliğini sürdürmektedir.[59] Bu farklılık, kadının boşama yetkisini yeniden kullanıp kullanamayacağı hususunda belirleyici olmaktadır.

6.4. Îlâ Meselesine Dair Uygulamadaki Farklılık

Îlâ konusunda da benzer bir ayrışma söz konusudur. Kadının ikinci evlilikten sonra ilk kocasına dönüşü hâlinde önceki îlânın yeniden hüküm ifade edip etmeyeceği meselesi, ikinci evliliğin önceki nikâh hükümlerini ortadan kaldırıp kaldırmadığı anlayışına bağlıdır. Bir kimsenin eşine karşı îlâda bulunmasının ardından onu beynûnet-i suğrâ meydana getiren bir talâkla boşaması hâlinde kadın başka biriyle evlenmeden önce kocasına dönerse îlâ hükmünün devam edeceği hususunda fakihler arasında görüş birliği bulunmaktadır. Bununla birlikte İmam Şâfiî, bu meseleye dair görüşlerinden birinde beynûnet-i suğrâ hâlinde dahi îlânın ortadan kalkacağını ifade etmiştir.[60]

Kadının ikinci bir erkekle evlendikten sonra ilk kocasına dönmesi durumunda ise îlânın hükmü mezhep içinde ihtilafa konu olmuştur. İmam Ebû Hanîfe'ye göre kadın ilk kocasına yeni bir nikâh bağıyla döndüğünden îlâ da bu yeni bağ üzerinde yeniden tahakkuk ederken cumhurla aynı kanaati paylaşan İmam Muhammed'e göre îlâ, kadının önceki talâk mülkiyetinin bakiyesiyle dönmesi esasına göre hüküm ifade eder.[61]

6.5. Zıhâr Sonrası Boşama ve Ric'at Durumunda Hükmün Devamı

Zıhâr sonrasında meydana gelen boşama ve ricʿat durumunda hükmün devam edip etmeyeceği meselesi de fakihler arasında ihtilaflıdır. Bir kimsenin karısına zıhârda bulunmasının ardından keffâreti ödemeden onu boşaması ve daha sonra ricʿatte bulunması hâlinde zıhâr hükmünün yeniden tahakkuk edip etmeyeceği tartışılmıştır.[62]

İmam Mâlik'e göre kocanın karısını bir veya iki talâkla boşaması durumunda zıhâr hükmü devam ederken üç talâkla meydana gelen beynûnet-i kübrâ hâlinde bu hüküm sona ermektedir. Buna karşılık Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, İmam Muhammed, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e (öl. 241/855) göre talâkın sayısı ne olursa olsun ricʿat gerçekleştiğinde zıhâr hükmü yeniden işlerlik kazanmaktadır.[63] Bu yaklaşım, talâkın evlilik bağını sona erdirmesinin, zıhâr gibi ferʿî yükümlülükleri bütünüyle ortadan kaldırmadığı kabulüne dayanmaktadır.

Yukarıda ele alınan örnekler, hedm meselesinin yalnızca boşama sayısına ilişkin teorik bir ihtilaftan ibaret olmadığını, bilakis ikinci evliliğin, talâk sebebiyle doğmuş olan hüküm ve tasarruflar üzerinde yıkıcı mı yoksa devam ettirici mi bir etki doğurduğu sorusu etrafında şekillenen kapsamlı bir hukukî problem olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle hedm–binâ ihtilafı, nikâh akdinin sürekliliği, talâk mülkiyetinin mahiyeti ve talâktan doğan ferʿî hükümlerin hukukî kaderi üzerinde

57 İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr*, 4/584.

58 Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'*, thk. Ali Muhammed Muavvız (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 3/117.

59 Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 1986, 3/117.

60 Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şu'ûni'l-İslâmiyye, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1986), "Îlâ", 7/239.

61 Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şu'ûni'l-İslâmiyye, "Îlâ", 7/239.

62 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehîd*, 3/1130; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhû* (Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1985), 7/603.

63 Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 1986, 3/235; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehîd*, 3/1130-1131; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 7/603.

somut ve farklı sonuçlar doğuran çok boyutlu bir tartışma alanı olarak değerlendirilmektedir.

7. İslam Ülkelerinin Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında Hedm-Binâ Meselesine Yaklaşımları

Çağdaş İslam dünyasında yürütülen kanunlaştırma süreçleri incelendiğinde ahvâl-i şahsiyye alanının temel meselelerinden biri olan talâk hakkının tecdidi konusunda yeknesak bir yaklaşımın bulunmadığı görülmektedir. Klasik fıkıhta "hedm" ve "binâ" kavramları etrafında tartışılan, üçten az talâkla boşanan kadının sahih bir ikinci evlilik yapıp bu evliliğin sona ermesinden sonra ilk kocasına dönmesi hâlinde talâk hakkının hukuki statüsü, modern hukuk düzenlerinde farklı içtihatlara dayalı biçimde düzenlenmiştir.

Bu çerçevede İslam ülkelerindeki pozitif hukuk uygulamaları, hedm–binâ meselesine yaklaşımları bakımından genel hatlarıyla dört kategori altında ele alınabilir.

7.1. Hedm İlkesinin Açıkça Benimsendiği Ülkeler

Suriye, Ürdün ve Kuveyt aile kanunlarında hedm meselesi açık hükümlerle düzenlenmiştir. Bu ülkelerde sahih bir ikinci evlilik bu evlilikte gerçekleşen zifafın, önceki talâkları tamamen hükümsüz kılacağı ve kocanın evlilik birliğine yeni bir üç talâklık mülkiyetle döneceği açıkça hükme bağlanmıştır.[64] Bu yaklaşım, Ebû Hanîfe ve İmam Ebû Yûsuf'un görüşleriyle uyum arz etmektedir.

Türkiye'de Medenî Kanun'un seküler yapısı sebebiyle şer'î nitelikli bir ahvâl-i şahsiyye kanunu bulunmamaktadır. Bununla birlikte toplumsal ve dinî hayatta yönlendirici bir fonksiyon icra eden fetva kurumunun yaklaşımını tespit etmek amacıyla Din İşleri Yüksek Kurulu'na yöneltilen istiftâya verilen cevapta, Kurul'un Hanefî mezhebinin görüşünü esas alarak hedm ilkesini benimsediği anlaşılmaktadır.[65] Bu durum, Türkiye'de kurumsal dinî söylemin tarihsel Hanefî arka planla uyumlu biçimde konumlandığını göstermektedir.

Görsel 1: Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Hedm Meselesine Dair Sorulan Soruya Verdiği Cevap

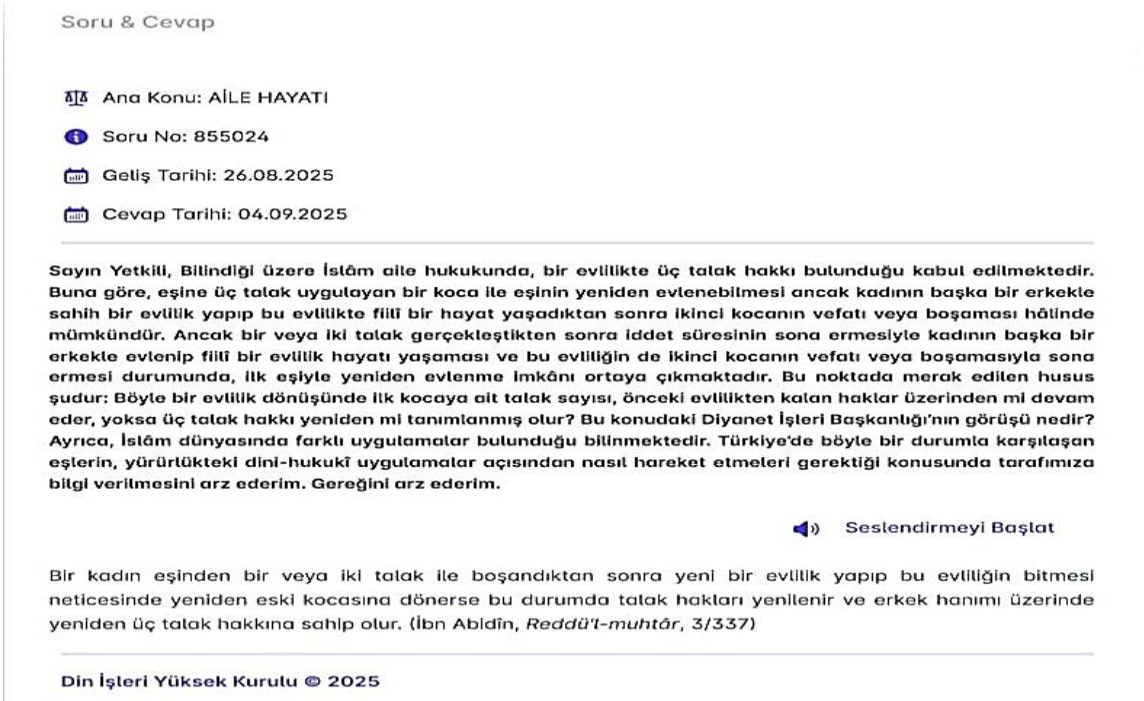

Soru & Cevap

Ana Konu: AİLE HAYATI

Soru No: 855024

Geliş Tarihi: 26.08.2025

Cevap Tarihi: 04.09.2025

Sayın Yetkili, Bilindiği üzere İslâm aile hukukunda, bir evlilikte üç talak hakkı bulunduğu kabul edilmektedir. Buna göre, eşine üç talak uygulayan bir koca ile eşinin yeniden evlenebilmesi ancak kadının başka bir erkekle sahih bir evlilik yapıp bu evlilikte fiilî bir hayat yaşadıktan sonra ikinci kocanın vefatı veya boşaması hâlinde mümkündür. Ancak bir veya iki talak gerçekleştikten sonra iddet süresinin sona ermesiyle kadının başka bir erkekle evlenip fiilî bir evlilik hayatı yaşaması ve bu evliliğin de ikinci kocanın vefatı veya boşamasıyla sona ermesi durumunda, ilk eşiyle yeniden evlenme imkânı ortaya çıkmaktadır. Bu noktada merak edilen husus şudur: Böyle bir evlilik dönüşünde ilk kocaya ait talak sayısı, önceki evlilikten kalan haklar üzerinden mi devam eder, yoksa üç talak hakkı yeniden mi tanımlanmış olur? Bu konudaki Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görüşü nedir? Ayrıca, İslâm dünyasında farklı uygulamalar bulunduğu bilinmektedir. Türkiye'de böyle bir durumla karşılaşan eşlerin, yürürlükteki dini-hukukî uygulamalar açısından nasıl hareket etmeleri gerektiği konusunda tarafımıza bilgi verilmesini arz ederim. Gereğini arz ederim.

Seslendirmeyi Başlat

Bir kadın eşinden bir veya iki talak ile boşandıktan sonra yeni bir evlilik yapıp bu evliliğin bitmesi neticesinde yeniden eski kocasına dönerse bu durumda talak hakları yenilenir ve erkek hanımı üzerinde yeniden üç talak hakkına sahip olur. (İbn Abidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/337)

Din İşleri Yüksek Kurulu © 2025

7.2. Kanunda Sükût Edilip Atıf Yoluyla Hedmin Benimsendiği Sistemler

Mısır ahvâl-i şahsiyye mevzuatında hedm meselesine ilişkin müstakil ve açık bir düzenleme

---

64 *Kanunu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye fi'l-Cumhuriyyeti'l-Arabiyyeti'l-Sûriyye* 59 (1953), 36. Madde; *Kanunu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Ürdünî* 15 (2019), 96. Madde; *Kanunu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Kuveytî* 51 (1984), 108. Madde.

65 Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, "Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın Cevabı: İslam Aile Hukukunda Hedm Meselesi", 04 Eylül 2025 (E-Devlet Kapısı).

bulunmamaktadır. Bununla birlikte kanunlarda yer alan usûl hükümleri uyarınca hakkında açık hüküm bulunmayan meselelerde Hanefî mezhebinin râcih görüşüne başvurulacağı açıkça belirtilmiştir.[66] Bu sebeple kanun metninde doğrudan bir düzenleme yer almamakla birlikte atıf maddesi vasıtasıyla Mısır hukukunda hedm ilkesinin fiilen uygulandığı anlaşılmaktadır.

7.3. Binâ İlkesinin Benimsendiği Hukuk Sistemleri

Üçüncü kategori, talâk hakkının sıfırlanmadığını ve evliliğin kalan talâk sayısı üzerinden devam edeceğini kabul eden hukuk sistemlerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda en dikkat çekici örneklerden biri Suudi Arabistan'dır. 2022 tarihli Ahvâl-i Şahsiyye Nizamnamesinde kanun koyucu, Hanbelî fıkhının etkisiyle ikinci evliliğin önceki talâkları düşürmeyeceğini ve kocanın evliliğe kalan talâk hakkı üzerinden devam edeceğini açık biçimde düzenlemiştir.[67]

Benzer bir sonuç Fas ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) hukuklarında da gözlenmektedir. Her iki ülkede de hedm meselesine ilişkin açık bir kanun hükmü bulunmamakla birlikte kanunlarda yer alan mezhebî atıf düzenlemeleri dikkate alındığında Fas'ta Mâlikî, BAE'de ise sırasıyla Mâlikî, Hanbelî, Şâfiî ve nihayet Hanefî mezheplerine başvurulacağı öngörülmüştür.[68] Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin cumhurunun binâ görüşünü benimsemesi sebebiyle bu sistemlerde de fiilen binâ esasının geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

7.4. Açık Düzenleme ve Atıf Maddesi Bulunmayan Sistemler

Irak ve Tunus aile hukuklarında hedm-binâ meselesine ilişkin sarih bir hüküm bulunmadığı gibi mezhebî veya içtihadî bir yönlendirme içeren özel bir atıf maddesine de yer verilmemiştir.[69] Bu durum hem doktrinde hem de yargı uygulamalarında farklı yorumlara açık bir hukuki belirsizlik alanı ortaya çıkarmaktadır.

Bu farklı yaklaşımlar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir:

Tablo 1: İslam Ülkelerinde Hedm-Binâ Yaklaşımlarının Karşılaştırılması

Ülke / Hukuk Sistemi	Kanundaki Düzenleme	Benimsediği Görüş	Mezhebî Dayanak / Atıf
Suriye	Açık madde	Hedm	Hanefî
Ürdün	Açık madde	Hedm	Hanefî
Kuveyt	Açık madde	Hedm	Hanefî
Mısır	Konu hakkında özel madde yok	Hedm (atıf yoluyla)	Hanefî mezhebinin râcih görüşüne yasal atıf
Suudi Arabistan	Açık madde (2022 Nizamı)	Binâ	Hanbelî
Fas	Özel düzenleme yok	Binâ (atıf yoluyla)	Mâlikî mezhebi
BAE	Özel düzenleme yok, mezhep sıralı atıf var	Binâ (atıf yoluyla)	Mâlikî → Hanbelî → Şâfiî → Hanefî
Irak	Özel madde yok	Belirsiz	Açık mezhebî atıf yok
Tunus	Özel madde yok	Belirsiz	Mezhebî yönlendirme yok
Türkiye (fetva düzeyi)	Kanuni bir düzenleme yok	Hedm (fetva kurumu)	Hanefî

66 bk. *Kanunu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye fi'l-Mısr* 1 (2000), 3. Madde.
67 *Nizâmü'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye* 73 (1443), 85. Madde.
68 bk. *Müdevvenetü'l-Üsrâ* 29 (2021), 400. Madde; *Kanunu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye li-Devleti'l-Arabiyyeti'l-Muttehide* 28 (2005), 2. Madde.
69 bk. *Kanunu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye* 188 (1959); *Mecelletü'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye* 13 (1956).

Sonuç

Bu çalışma, üçten az talâkla boşanmış bir kadının sahih bir ikinci evlilikten sonra ilk kocasına dönüşü hâlinde önceki talâkların hukukî statüsüne ilişkin ihtilafı, yalnızca boşama sayısına indirgenmiş bir mesele olarak değil, talâkın evlilik bağı üzerindeki etkisini ve ikinci evliliğin hukukî fonksiyonunu belirleyen usûlî bir problem alanı olarak ele almıştır. Klasik literatürde hedm ve binâ kavramları etrafında şekillenen bu tartışma, nasların delâlet sınırları, kıyas anlayışı ve nikâh akdinin sürekliliğine dair farklı yaklaşımların somut bir yansımasıdır.

İnceleme neticesinde meselenin delil yokluğundan ziyade mevcut delillerin nasıl konumlandırıldığına dair metodolojik tercihlerden kaynaklandığı görülmüştür. Bu bağlamda binâ görüşünün, talâk ile tahrîm arasındaki hukukî ayrımı muhafaza eden yapısı ve ikinci evliliğin fonksiyonunu üç talâkla meydana gelen kesin ayrılıkla sınırlayan yaklaşımıyla daha dengeli bir çerçeve sunduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık hedm görüşünün, ikinci evliliğin önceki talâkları neden hükümsüz kıldığına dair gerekçelendirmesinde illet–ma'lûl ilişkisi bakımından açıklanmaya muhtaç bir yapı sergilediği ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan hedm–binâ ihtilafının, şartlı talâk, ricʿat, tefvîz, îlâ ve zıhâr gibi birçok ferʿî alanda doğrudan ve farklı hukukî sonuçlar ürettiği görülmüştür. Bu durum, meselenin yalnızca teorik bir kavramsal ayrım olmayıp, nikâh akdinin sürekliliği ve talâktan doğan tasarrufların hukukî kaderi bakımından belirleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca çağdaş ahvâl-i şahsiyye kanunları incelendiğinde, İslam ülkelerinin mezhebî ve tarihsel arka planlarına bağlı olarak farklı düzenleme modelleri benimsedikleri, dolayısıyla ihtilafın modern hukuk düzenlerinde de canlılığını koruduğu tespit edilmiştir.

Modern dönemde aile yapısının kırılganlaşması ve boşanma oranlarının artması dikkate alındığında binâ yaklaşımının maslahat ve ihtiyat ilkeleri bakımından daha elverişli sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Zira talâkların ikinci evlilikle birlikte tamamen hükümsüz hâle geldiğini kabul eden anlayış, talâk hakkının keyfî kullanımını dolaylı olarak teşvik edebilecek bir zemin oluştururken önceki talâkların hukukî varlığını muhafaza eden binâ görüşü, boşama tasarrufunda daha temkinli bir tutumu gerekli kılmakta ve ailenin korunması amacına daha güçlü biçimde hizmet etmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, hedm–binâ ihtilafını klasik doktrin, ferʿî hükümlere yansımalar ve çağdaş hukuk uygulamaları birlikte dikkate alınarak ele alan bütüncül bir çerçeve sunmayı amaçlamıştır. Bu çerçevenin hem klasik fıkhî tartışmaların metodolojik boyutunun daha iyi anlaşılmasına hem de çağdaş aile hukuku alanında daha tutarlı değerlendirmeler yapılmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Acar, H. İbrahim. "Talâk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Altafiah, Ahmad - Andrayuni, Lilik. "Al-Hadm Dalam Talak Bain Sughra Menurut Imam Malik". *Ulumul Syar'i : Jurnal Ilmu-Ilmu Hukum Dan Syariah* 12/1 (2023), 27-38. https://doi.org/10.52051/ulumulsyari.v12i1.209

Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

Bâbertî, Ebû ʿAbdullâh Muḥammed b. Muḥammed b. Maḥmûd. *el-İnâye fî şerhi'l-Hidâye*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Baskı., 2003.

Burhânüddîn el-Buhârî. *el-Muḥîṭü'l-Burhânî fi'l-fıḳhi'n-Nuʿmânî*. thk. Abdülkerim Sâmi el-Cündî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.

Bûsâk, Muhammed el-Medenî. *el-Mesâilü'l-letî benâhâ el-İmâm Mâlik 'alâ 'ameli ehli'l-Medîne*. 3 Cilt. Birleşik Arap Emirlikleri: Dâru'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 2000.

Cehâlîn, Mahmûd Füreyc Muhammed. "el-Hedm fi't-Talâk beyne'l-Fıkhi'l-İslâmî ve'l-Ma'mûl bihî fi'l-Mehâkimi'ş-Şer'iyye fi'd-Dıffeti'l-Garbiyye". *el-Mecelletü'd-Devliyye li'l-İçtihâdi'l-Kadâî* 4/16 (2024), 176-196.

Cerîd, Hâlid b. Abdülazîz. "Mes'eletü'l-Hedm fi't-Talâk: Sûretuhâ ve Eseruhâ". *el-Adl* 17/69 (2015), 329-346. https://adlm.moj.gov.sa/attach/1437.pdf

Cüveynî, İmamü'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah en-Nisâbûrî. *Nihâyetü'l-maṭlab fî dirâyeti'l-meẕheb*. thk. Abdulazîm Mahmud ed-Dîb. 20 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2007.

Çeker, Orhan. "Beynûnet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/79-80. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. "Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın Cevabı: İslam Aile Hukukunda Hedm Meselesi", 04 Eylül 2025. E-Devlet Kapısı.

Hafnâvî, Ahmed Muhammed. "Mes'eletü'l-Hedm fi't-Talâk: Hel yehdümü'z-zevcü's-sânî mâ dûne's-selâsi mine't-talâk kemâ yehdümü's-selâs?" *Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesi Yıllığı* 16/2 (01 Nisan 2012), 1693-1754. https://doi.org/10.21608/bfag.2012.24543

Halîl, Ahmed b. Muhammed b. Hasan b. İbrahîm. *Şerhu Zâdü'l-müstaḳniʿ*. 6 Cilt. b.y.: y.y., ts.

Hattâb er-Ruaynî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân. *Mevâhibü'l-celîl li-şerḥi Muḫtaṣarı Ḫalîl*. thk. , Zekeriya Umeyrât. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed. *el-İstizkâr li-mezahibi fukahâi'l-emsâr ve ulemâi'l-aktâr*. thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî. 30 Cilt. Dımeşk: Daru Kuteybe, 1993.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddü'l-muḥtâr ʿale'd-Dürri'l-muḫtâr*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavvız. 14 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.

İbn Emîru Hâc, Şemsüddîn el-Halebî. *et-Taḳrîr ve't-taḥbîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı., 1983.

İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*. thk. Abdusselam Muhammed Harûn. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1979.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. 11 Cilt. Mısır: et-Tıbâ'atü'l-Münîre, 1352.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyûb. *Zâdü'l-meʿâd fî hedyi ḫayri'l-ʿibâd*. thk. Şuayb el-Arnaût – Abdülkādir el-Arnaût. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 26. Baskı., 1992.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullāh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğnî*. thk. Abdulmuhsin et-Türkî ve Abdulfettâh Muhammed el-Hılv. 15 Cilt. Riyad: Daru 'Âlemü'l-Kütüb, 1997.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaûd. 3 Cilt. Dımeşk: Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2009.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrem. *Lisânu'l-arab*. thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. 15 Cilt. Beyrut: Daru Sâder, ts.

İbn Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm. *el-İcmâ'*. thk. Ebû Hammâd Sagîr Ahmed b. Muhammed Hanîf. Acmân: Mektebetü'l-Furkân, 2. Baskı., 1999.

İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. thk. Zekeriya Umeyrât. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-müctehîd ve nihâyetü'l-muktesîd*. thk. Mâcid el-Hamevî. 4 Cilt. Beyrut: Daru İbn Hazm, 1995.

İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalim b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Mecmû'u fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım. 35 Cilt. Medine: Mecmau'l-Meliki'l-Fehd, 1995.

İbnü'l-Hümâm, Muhammed b. Abdülvâhid es-Sivâsî. *Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1995.

İbnü'l-Lahhâm, Alauddin Ebu'l-Hasen Ali Muhammed el-Ba'lî. *el-Kavâid ve'l-fevâidü'l-usûliyye*. thk. Abdülkerim el-Fudayli. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2012.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâi'u's-Sanâi' fî tertîbi'ş-Şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı., 1986.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'*. thk. Ali Muhammed Muavvız. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh el-Asbahî. *Muvatta' İmâm Mâlik (Ebû Mus'ab Rivayeti)*. thk. Beşâr Avâd Ma'rûf. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Baskı., 1998.

Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Muavvız ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 18 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Merdâvî, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed. *el-İnṣâf fî maʿrifeti'r-râciḥ mine'l-ḫilâf ʿalâ meẕhebi'l-İmâmi'l-mübeccel Aḥmed b. Ḥanbel*. thk. Muhammed Hâmid el-Fıkī. 12 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Sünnetü'l-Muhammediyye, 1955.

Mergınânî, Burhânüddîn Ebu'l-Hasen Alî b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedi (Leknevî Şerhi ile)*. 8 Cilt. Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 2. Basım, 2008.

Meydânî, Abdülganî b. Tâlib. *el-Lübâb fî şerḥi'l-Kitâb*. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.

Minhâcî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Asyûtî. *Cevâhirü'l-ʿuḳūd ve muʿînü'l-ḳuḍât ve'l-muvaḳḳıʿîn ve'ş-şühûd*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed. *Ṭılbetü'ṭ-ṭalebe fi'l-ıṣṭılâḥâti'l-fıḳhiyye*. Bağdat: el-Matbaatü'l-Âmira, 1311.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahya b. Şeref. *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğât: el-Luğât*. thk. Ali Muhammed Muavvız - Adil Ahmed Abdulmevcûd. Beyrut: Darü'n-Nefâis, 2009.

Rassâ', Muhammed b. Kāsım. *el-Hidâyetü'l-kâfiyetü'ş-şâfiye li-beyâni ḥaḳāʾiḳi İbn ʿArafeti'l-vâfiye*. thk. Muhammed Ebü'l-Ecfân. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993.

Sâlim, Ebû Mâlik Kemâl b. es-Seyyid. *Sahîhu fıkhi's-sünne ve edilletühü ve tavdîhi mezâhibi'l-eimme*. 4 Cilt. Kahire: el-Mektebetü't-Tevfîkiyye, 2003.

Serahsî, Ebû Sehl Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrut: Darü'l-Marife, 1989.

Şelebî, Muhammed Mustafa. *Ahkâmü'l-üsra fi'l-İslâm*. Beyrut: ed-Dâru'l-Câmiiyye, 4. Baskı., 1983.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *es-Seylü'l-cerrârü'l-mütedeffiḳ ʿalâ ḥadâʾiḳi'l-Ezhâr*. thk. Mahmûd İbrahim Zâyed. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Şeybâni, Muhammed b. Hasan. *el-Asl*. thk. Mehmet Boynukalın. 12 Cilt. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2012.

Şeyhîzâde, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman. *Mecmau'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur (ed-Dürrü'l-müntekā fî şerḥi'l-Mültekā ile birlikte)*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

Şirbînî, Şemsüddin Muhammed b. el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc*. thk. Muhammed Halil Îtânî. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Marife, 5. Baskı., 2014.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî. *Muhtasaru İḫtilâfü'l-ʿulemâʾ*. thk. Abdullah Nezîr Ahmed. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1995.

Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *eş-Şerhu'l-Mumti' alâ Zâdi'l-Müstakni'*. 15 Cilt. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1428.

Üsmendî, Ebü'l-Feth Alâüddîn Muhammed b. Abdilhamîd b. Hüseyn. *Ṭarîḳatü'l-ḫilâf beyne'l-eʾimmeti'l-eslâf*. thk. Muhammed Zekî Abdülber. Kahire: Dâru't-Türâs, ts.

Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şu'ûni'l-İslâmiyye. *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye* (2. Baskı). Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1986.

Zebîdî, Muhammed Murtezâ. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Sâmî Abdülbâkî. 40 Cilt. Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabî, 2001.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *Ruûsü'l-mesâili'l-hilâfiyye beyne'l-Hanefiyye ve'ş-Şâfiiyye*. thk. Abdullah Nezîr Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1987.

Zencânî, Şihâbüddîn Mahmûd b. Ahmed. *Tahrîcü'l-furû' ale'l-usûl*. thk. Muhammed Edîb Sâlih. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 4. Baskı., 1982.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *Şerḥu'z-Zerkeşî ʿalâ Muḫtaṣari'l-Ḫıraḳī*. thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş. Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 3. Baskı., 2009.

Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullāh b. Yûsuf b. Muhammed. *Naṣbü'r-râye li-taḫrîci eḥâdîs̱i'l-Hidâye*. thk. Muhammed Avvâme. 5 Cilt. Cidde: Dâru'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, ts.

Zühaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhû*. 8 Cilt. Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 2. Baskı., 1985.

Nizâmü'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye 73 (1443).

Kanunu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye fi'l-Cumhuriyyeti'l-Arabiyyeti'l-Sûriyye 59 (1953).

Mecelletü'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye 13 (1956).

Kanunu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye 188 (1959).

Kanunu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Kuveytî 51 (1984).

Kanunu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye fi'l-Mısr 1 (2000).

Kanunu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye li-Devleti'l-Arabiyyeti'l-Muttehide 28 (2005).

Kanunu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Ürdünî 15 (2019).

Müdevvenetü'l-Üsrâ 29 (2021).